

ІДЕНТИЧНІСТЬ, ЕТНІЧНІСТЬ, ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ (НА МАТЕРІАЛАХ СУЧАСНОЇ ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКОЇ НАУКИ)

У статті здійснено аналіз термінів і понять “етнічність”, “ідентичність”, “етнічна ідентичність” відповідно до того, як вони побутують у північноамериканській науці, та їхні відповідники в українській науці.

Ключові слова: етнічність, ідентичність, національні меншини, зарубіжна етнологія, діаспора.

Викладаючи другий семестр в Університеті Альберти (Канада), автору цієї статті постійно доводиться стикатися з проблемою неузгодженості української (практично пострадянської і значною мірою радянської за походженням) етнологічної і канадської (а якщо бути точнішим, північно-американської) термінології. Проблема полягає не в тому, що північно-американська термінологія краща чи гірша, вона просто інакша, адже на цьому континенті побутують терміни, хоча й відомі українській науці, проте не надто вживані (і, відповідно, актуальні). Мова йде передусім про поняття “ідентичність” та “етнічність”.

Обидва вказані терміни є порівняно нові в українському науковому і повсякденному словнику. Довгий час в українській мові прикметник “ідентичний” вживався лише у значенні “такий самий”. Власне, це значення існує і в англomовному світі, зокрема в філософії, identity (ідентичність) трактується, як sameness (“тожсамість”). З подібним значенням він фігурує і в математиці. В соціологічних науках, а також психології “ідентичність” є так званим “парасольковим терміном”, за допомогою якого описують розуміння людиною своєї окремішності від інших. В поєднанні з прикметниками “етнічна”, “національна” або “культурна” цей термін має пряме відношення до етнології і не лише в індивідуалістичному розрізі, а й також як групове явище і означає характерні риси (ознаки) певної групи і відчуття людини приналежності до неї. Практично в такому сенсі поняття “ідентичність” почало вживатися в українській науковій чи науково-популярній лексиці порівняно недавно, велику роль у цьому зіграла публікація у видавництві “Критика” перекладу книги професора Лондонської школи економіки Ентоні Сміта “Національна ідентичність”¹ (1990 р.). В ній дається інтерпретація, цілковито суголосна не лише з примордіалістськими², а й радянськими теоріями етносу. Зокрема, автор пише: “Отже, націю можна визначити як сукупність людей, що має власну назву, свою історичну територію, спільні міфи та історичну пам’ять, спільну масову, громадську культуру, спільну економіку і єдині юридичні права та обов’язки для всіх членів”, при цьому додаючи: “Таке тимчасове робоче визначення розкриває всю складність абстрактної природи національної ідентичності. Нація, по суті, привласнює елементи інших видів колективної ідентичності, що зумовлює не лише спосіб, завдяки якому національна ідентичність може поєднуватись з тими іншими різновидами ідентичностей – класовою, релігійною, етнічною, – а й хамелеоноподібні перетворення націоналізму як ідеології на інші ідеології, як-от лібералізм, фашизм, комунізм. Національна ідентичність за самою своєю суттю багатовимірна, її ніколи не можна звести до єдиного елемента”³.

Американські дослідники також визнають “двоїстість” значення терміна “ідентичність”⁴, деякі простежують трансформацію його від позначення “унікальності” до похідних значень: “приналежність до якоїсь групи” і “(само)ідентифікація”, “своєрідність”⁵.

Поняття ethnicity (“етнічність”) – так само нове для “наукового вуха” в Україні. Власне, воно порівняно нове (з 40-х рр. ХХ ст.)⁶ і для західного світу. Потреба в ньому виникла у зв’язку з

величезними демографічними змінами у країнах, куди протягом ХХ століття влилася величезна, різноманітна, полікультурна і поліконфесійна емігрантська маса. Переважно цей термін вживається разом з іншим терміном – “етнічна група”, що на практиці переважно означає а) емігрантську громаду (громаду емігрантського походження); б) аборигенні спільноти. В теорії ж це звучить так: “Етнічна група це – колективність в межах більшої спільноти, члени якої мають реальне або уявне спільне походження, спогади про історичне минуле (історичну пам’ять), і які зосереджені навколо одного чи більше символічних елементів...”⁷. Власне, це визначення (1970-і рр.) є ніщо інше, як переказ дефініції Макса Вебера, сформульована ним ще перед 1914 роком (хоча офіційно вона була опублікована в 1922 році в роботі “Етнічні групи”): етнічна група – це група людей, які поділяють суб’єктивну віру (*підкреслення наше. – М.Г.*) в спільність фізичного типу або звичаїв (або обидвох), і спільні спогади про колонізацію/міграцію, яким вони надають великого значення. При цьому – додає М.Вебер – не має значення, чи насправді існує поміж ними генетична (дослідник вживає слово “кровна”) спільність⁸ (тобто чи є вони насправді спільного походження. – М.Г.). Для дослідника єдина база, на якій тримається етнічна група – це суб’єктивна віра. Пізніше з’явилися й інші визначення, наприклад, “Етнічна група – це колективність людей, які а) мають спільні моделі поведінки; б) є представниками більшої спільноти, разом з іншими колективностями, що співіснують в межах одієї соціальної системи (Абнер Коен, 1974)⁹. Таким чином, термін “етнічна група” є певною поняттєвою опозицією до слова “нація” і співвідноситься з тим, що на пострадянському просторі називається “національною меншиною”.

Поняття “етнічність” в західній науці має досить “розмите значення” і не має чітких дефініцій. Ось, скажімо, яке пояснення знаходимо у Абнера Коена: “Етнічність стосується рівня відповідності членів колективності (якою є етнічна група. – М.Г.) до спільних норм...”¹⁰. Лише студіюючи праці, де цей термін вживається, можна сформулювати його значення як “ідентичність представників етнічних груп”. При цьому варто зауважити, що це не є самоідентифікація (тобто з точки зору “ми”), це є ідентифікація іззовні (тобто “їхня ідентичність”). Тобто якщо ідентичність – це самоідентифікація, то етнічність – це ідентифікація етнічної меншості етнічною більшістю.

Специфіка канадської термінології виявляє себе в тому, що в науці, а також у державних установах і офіційні пресі, замість “етнічна група” вживається термін “community” (що можна перекласти і як етнічна громада, і як спільнота).

Як бачимо, терміни “ідентичність” і “етнічність” могли виникнути і бути вживаними в контексті країн з величезним сегментом населення мігрантського походження. Власне, тому вони не були вживаними в Україні, та й не тільки в Україні, а в середовищі “старих європейських народів”. Якраз останні цілком вміщуються в термін “етнос”, що несе в собі сенс гомогенності, прив’язаності протягом довгого часу до території, яка ними трактується як етнічна (“етнічна територія”), і який включає неперервність історії тощо. Канадський дослідник українського походження Любомир Луцук зазначає з цього приводу: “Народи прикріплені до території. Люди – територіальні істоти, або, принаймні, прагнуть бути ними. Так само, як кожна людина є членом родини, клану, племені, нації чи держави, так само він потребує місця, серця, дому, батьківщини. Більшість з нас ідентифікує себе з місцем, з поняттям “де”, а також “звідки”. А інших ми зазвичай ідентифікуємо з поняттям “звідкись іще”¹¹.

Отже, проблеми етнічної ідентичності виникають передусім у людей, які живуть не на своїй батьківщині (тобто історичній батьківщині), з якою все ще відчують зв’язок, у тих людей, які живуть серед “не таких як вони”. Тобто саме цим людям, які опинилися в культурному і лінгвістичному мігрантському Вавилоні, потрібен термін “ідентичність”.

Дивлячись на термінологію, вироблену за Радянського часу, відчуваєш в ній цілком раціональне зерно. Адже для таких народів, як українці, які довгий час живуть досить компактно на досить великій території в контактах з однією-двома іншими націями, болюче питання представників північно-американських спільнот типу “хто я є?” неактуальне. Адже “ми” – це значить “такі, як всі”. Тому термін “етнос” ідеально пасує до консервативних етнічних спільнот, які перебувають на своїй батьківщині.

У Радянському Союзі, за якого була введена окрема графа в паспорті “національність”, практично, проблем з національною ідентифікацією не існувало. Існували інші проблеми, однак

зараз мова не про них. У своїй книзі “Тягар мрій: історія та ідентичність в пост-радянській Україні” американська дослідниця Катерін Уаннер присвячує цьому питанню цілий параграф (“Національність в Радянському Союзі”)¹². Вона звернула увагу на те, що в цій державі існувало два поняття: громадянство і національність. Крім того, була ще графа “прописка”. Тож поняття “національність” відділяло походження людини від її нинішнього місця проживання і від її громадянства. Цікаво, що парадоксальність полягає в тому, що Радянський Союз графою “національність” практично підтримував генетичну пам’ять, усвідомлення свого етнічного походження (а вживаючи західну термінологію, своєї національної ідентичності) навіть в тих людях, які давно асимілювалися. Питання вибору національності виникали лише в сім’ях, де “шоста графа” була різною. І тоді в 16 років молода людина мала право вибирати, і судячи з досвіду, це питання зазвичай не було надто болючим.

На відміну від Радянського Союзу, де національність була записана в паспорті, в США чи Канаді з боку держави не було особливої уваги до етнічної приналежності. І в цьому була своя логіка: такий стан речей дозволяв уникнути багато проблем, які виникають, зокрема, під час укладення міжетнічних шлюбів. Немає слова (наприклад, “національність”) – немає проблеми.

Термін “етнічність” так само є не зовсім доречний щодо таких старих європейських народів, яким є українці. Тут хочеться навести цитату з книги канадського дослідника грецького походження А.Контоса. В одній із своїх статей він розглядає людину, яка виїхала з Батьківщини, і довгий час живе на чужій землі, і порівнює цю ситуацію з давньогрецьким сюжетом про Одісея, який багато років подорожував по світу, поки врешті-решт не прибув на свою Ітаку. “Ітака не знає етнічності. Етнічність (там) не існує, тому що ти належиш до Ітаки, до гомогенної більшості, до свого народу. Тому що Ітака – це є “приналежність”, а перебування поза нею, екзила – це є кара, форма смерті. Екзила означає цілковите викорчування коренів. Примушуючи перебувати за морем, екзила тримає людину, не дозволяючи повернутися їй до Ітаки. Щоб зрозуміти етнічність, ми повинні зрозуміти це. Виїзд з Ітаки, назавжди чи надовго, це форма існування у відчуженості”¹³.

І ще одне. В північно-американських працях етнологічного спрямування (навіть якщо вони й належать до розряду соціологічних) часом фігурує термін “етнічна ідентичність”. Американський дослідник Річард Альба вважає “етнічну ідентичність” основою етнічності¹⁴. Тобто у цьому значенні “етнічна ідентичність” вживається як синонім до того, що ми розуміємо під нашим терміном “етнічна (національна) самосвідомість”, тобто усвідомлення своєї етнічності або усвідомлена етнічність (приналежність до етнічної групи).

Автор цієї статті не має ніяких упереджень щодо термінів “ідентичність” та “етнічність”, проте вважає їх доцільними вживати у контексті етнополітичних ситуацій, сформованих на мігрантській базі. Щодо української дійсності, цілком придатні терміни, вироблені в радянський час – “етнічна/національна самосвідомість” і “етнос”.

Дещо розібравшись з термінологією, варто зупинитися на самих поняттях “етнічність” та “ідентичність”. Річард Д.Альба, що видав книгу “Етнічна ідентичність: трансформація білої Америки” в одному з найпрестижніших університетів світу – Йельському – починає її словами: “Етнічність – центральна тема американського досвіду”¹⁵. І він ніскільки не перебільшує. Адже специфікою сучасного населення США та Канади є те, що тут превалює мішана полікультурна спільнота, сформована на базі емігрантів, тобто це нації емігрантського походження. І тому ця тема є в центрі досліджень соціологів, політологів, антропологів, а також під пильним оком державних структур, які нерідко організують наукові і дорадчі конференції.

У статті робиться спроба проаналізувати праці американських та канадських (в тому числі канадсько-українських) дослідників. Останнє робиться не з причин “етнічної солідарності”, а з суто прагматичних міркувань: адже українці в Канаді саме і є етнічною групою, всередині якої постають болючі питання ідентичності.

Варто зазначити також, що проблеми етнічності та ідентичності трактуються в США та Канаді хоча й дуже подібно, проте при цьому є й своя специфіка. Річ у тім, що у США досить довгий час, існував національний міф про *melting pot*^{*}, за яким американське суспільство уявлялося, як великий котел, в якому всі нації “розплавляються”, “розчиняються”, перемішуються і витворюють одну єдність під назвою “американська нація”. (До речі, щось подібне

Від: melt – танути, pot – каструля, котел.

було в часи брежнєвської політики в Радянському Союзі, коли була зроблена досить невдала спроба витворити ідею “нової історичної спільності” під назвою “радянський народ”). Енциклопедія дає таке визначення терміну “melting pot”: це метафора, яка має на увазі, що всі іммігрантські культури колись змішаються і амальгамують без державного втручання, і що кожен іммігрант засимілюється в американському суспільстві за власною волею¹⁶. В американській науці етнологічного спрямування така ідея з’являється уперше в 1900 р. в статті Чарльза Чесната “Майбутні Американці”¹⁷, але вже 15 років пізніше з’являється інша публікація “Демократія проти melting pot: дослідження американської національності” Горація Каллена, який вважав ідеальною формою існування американського суспільства своєрідний оркестр “етнічностей”, що складається з різних інструментів, музичних партій, тобто полікультурне суспільство, що “звучить”, як одна симфонія. При цьому він зазначає: проблема лише в тому, чи домінуючі класи хочуть такого суспільства?¹⁸

Власне, протягом ХХ ст. стало зрозумілим, що ця ідея так і залишається метафорою, міфом. З’ясувалося, що асиміляція не відбувається в передбачуваному напрямі, натомість існують етнічні процеси, які вимагають ретельного дослідження. Тож у США постійно тема етнічності розроблялася дослідниками.

Натомість Канада передусім асоціюється з офіційною політикою полікультурності. У другій половині ХХ ст. в цій країні розпалився міжетнічний конфлікт між англофонною більшістю і франкофонною квебекською меншістю, причому останні виявляли активно сепаратистські наміри. Саме тому в цей час почала активно обговорюватися в суспільстві ідея білінгвальності (мається на увазі англо-французької) і бікультурності. В цей час (а точніше, в 1964 р.) сенатор Парламенту Пол (Павло) Юзик (до речі, українського походження) запропонував ідею полікультурності. З позицій західної Канади, де проживала величезна кількість етнічних емігрантських груп і де ідея англо-французької білінгвальності була сприйнята “в штики”, пропозиція Юзика була своєрідним компромісом. Пройшло ще кілька років, поки відбулося проголошення полікультурності як основи нової державної політики Канади. Це сталося в 1971 р. за правління прем’єр-міністра П’єра Трюдо.

На думку деяких канадських вчених, поняття “етнічність” – це продукт офіційної політики полікультурності уряду Канади: окремим етнічним “громадам були дані імена, ... було визначено політику щодо них... Словом, це була легітимізація розподілу влади і привілеїв, здійснена досить могутньою домінантною лінгвістичною і соціо-економічною групою по відношенню до іншої, не такої потужної, однак сильної достатньо, щоб бути достойної спеціальної уваги”¹⁹. На думку автора цих слів – доктора університету імені Симона Фрезера (провінція Бритіш Колумбія), “етнічність” – це витвір епохи, яка деколи зветься “епохою постмодерну”²⁰.

Таким чином, існує цілком реальна ситуація: етнічним групам у плані можливостей зберігати свою ідентичність у Канаді живеться набагато легше, аніж у США. Тим не менше, найцікавіші праці на цю тему з’являлися саме в Сполучених Штатах, які ведуть перед в теоретичних розробках.

У західній науці поняття “етнічності” та “ідентичності” (які, як ми з’ясували співвідносні), переважно вивчаються соціологами. Тут прийнято розрізняти різні етапи становлення розуміння цих понять, при цьому розрізняючи “довеберівську” і “післявеберівську” епоху. Перша включає:

1. Старі (ранні, перші) теорії (*Primordialism*). Вони дуже близькі (хоча, звичайно не тотожні) до трактування терміна “етнос” офіційною радянською наукою (теорія Ю.Бромлея) і, по суті, більшістю сучасних українських дослідників: етнічність існувала в усі часи, сучасні етнічні групи (етноси) є спадкоємцями, логічним продовженням старих.

2. Перенніалізм (“*Perennialism*”) – теорії, дуже близькі до розуміння етносів, етнічності та етнічних процесів Л.Гумільовим: етнічність (і, відповідно, етноси) – це постійно змінювана категорія, а життя етнічних груп не є безкінечним, а розвивається циклами.

3. Конструктивізм заперечував і твердження примордіалістів і перенніалістів щодо природності явища “етнічності”, натомість стверджував, що етнічні групи – лише продукт людської соціальної комунікації.

Ідея про те, що етнічна група – це не є природне утворення, а штучне, що вона є своєрідним конструктом, створеним самими членами певної етнічної групи, постійно знаходила в американській науці палку підтримку. Вона лежить в основі багатьох теорій націй та націо-

налізму. В 1982 році з'явилася книга Бенедикта Андерсона "Уявні спільноти: міркування щодо походження й поширення націоналізму", в 2001 році вона була видана українською мовою. В ній автор відразу ж висловив свою позицію: " В антропологічному смислі я пропоную наступне визначення нації: це уявлена політична спільнота – при тому уявлена як генетично обмежена і суверенна. Вона уявлена тому, що представники навіть найменшої нації ніколи не знатимуть більшості зі своїх співвітчизників, не зустрічатимуть і навіть не чути будуть нічого про них, і все ж в уяві кожного житиме образ їх співпричетності"²¹. Практично це є модерністський підхід.

Ще один цікавий тематичний зріз дослідження етнічності та етнічної ідентичності. В 1938 р. Маркус Лі Хансен²² опублікував працю під назвою "Проблема третьої генерації іммігрантів", де зробив геніальне спостереження: те, що син іммігранта бажає забути, внук хоче пам'ятати. У цьому полягає основний принцип "живучості" етнічності в чужих умовах. Це твердження актуальне й досі, в чому можна переконатися на історії української громади в Канаді. Ця праця М. Хансена викликала до життя цілу серію досліджень і дискусій, серед них праця Маргарет Мід "Ми всі – третя генерація" (1942)²³, Володимира Нагірного та Джошуа Фішмана "Американські іммігрантські групи: етнічна ідентифікація і проблема генерацій" (1965)²⁴. Наприкінці ХХ століття стали особливо актуальними ідеї відродження (revival) етнічностей.

Проблема батьків і дітей, дідів і внуків вічна. Тому ця тема (у вимірі генерацій) становила інтерес і для психологів. Зокрема, її зачепив у своїй дослідницькій творчості і визначний американський психолог Ерік Еріксон²⁵. Цьому авторові належить також розробка однієї з соціопсихологічних теорій ідентичності. Ерік Еріксон кваліфікував ідентичність як таку, що представляє персональну самоідентифікацію людини з точки зору її пов'язаності з певними прототипами в просторі (місце проживання) і часі (історії)²⁶. Його головна ідея базувалася на тому, що особистість та ідентичність пов'язані з етнічністю не лише на рівні свідомості, а й підсвідомості. Альтернативна соціопсихологічна концепція базується на теорії особистості. Вона полягає в тому, що суспільство складається з різних соціальних груп, які представляють різні соціальні категорії. Індивідуум практично є членом кількох груп, причому одночасно. Зокрема ідентичність одного й того чоловіка може виявлятися в різних категоріях, за якими він є людиною чоловічої статі, польським американцем, батьком і сантехником²⁷. Тобто етнічність – лише одна (і далеко не найважливіша) з багатьох соціальних характеристик людини як істоти соціальної.

Цікавий напрям досліджень обертається навколо ідеї символічної етнічності. Герберт Ганза у 1979 році опублікував працю "Символічна етнічність: майбутнє етнічних груп і культур в Америці"²⁸. У світі міжетнічних шлюбів, соціальної мобільності, етнічність "висилається" на периферію буття. Однак люди не відкидають етнічність взагалі, а пристосовують її до обставин. Вони вибирають з етнічної спадщини кілька символічних елементів, які не перешкоджають їхній соціальній практиці. Люди хочуть відчувати себе етнічним, а не бути ним, – ось головна ідея його праці. Вона лейтмотивом проходить також і в працях інших дослідників, зокрема, авторів книги "Креативна етнічність: символи і стратегії сучасного етнічного життя"²⁹. Це є збірка статей на тему фольклоризації етнічного життя в США. Упорядник "Креативної етнічності" наголошує на тому, що етнічність в американському суспільстві завжди була проблематичною темою. Непевність етнічного життя в полікультурному середовищі відображено в фольклорі етнічних груп. В принципі фольклор як один із символів етнічності – спосіб збереження етнічної ідентичності, проте він не може існувати в тому вигляді, в якому він існував колись, тож креативність є шляхом до його відродження³⁰.

У 1980-х рр. в дослідженнях США на тему ідентичності-етнічності відбувся деякий злам. Стало зрозумілим, що більше немає сенсу "колупатися" в теоріях походження, намагатися дати вичерпну відповідь на питання "що є що?", а треба вийти з "зачарованого кола" теорій і почати рухати науку в іншому напрямку. І одним із найкращих проектів цього часу можна вважати проект Р.Альбо. Замість теоретизування, він пропонує підійти до питання етнічності з практичної точки зору. Для нього головним стало не питання "що це таке?" і "звідкіля воно взялося?", а "що відбувається тепер?" І він здійснив цей проект на основі методу опитування. В 1984 – 1985 рр. було здійснено 720 інтерв'ю, що склалися з 300 питань. Опитування велися в містечках навколо столиці штату Нью-Йорк. До досліджуваних етнічних груп потра-

пили не лише нащадки емігрантів, а й нащадки “колонізаторів”, а також “аборигенних народів”: ірландці, англійці, німці, французи (франко-канадійці), італійці, шотландці, голландці, поляки, американські індіанці – всі народжені в одному й тому ж штаті.

Аналіз інтерв'ю привів його до наступних висновків:

1. Етнічна ідентичність в різних етнічних групах виявляється по-своєму. Одні вважають етнічним одне, інші – інше. Як правило, доказом своєї приналежності до “етнічного” вони вважають вживання ними етнічної їжі, обговорення свого етнічного походження з іншими, вияв інтересу до походження інших, відвідання етнічних фестивалів³¹. Щодо українсько-канадських реалій можна сказати, що українці асоціюються в Канаді з “пирогами” (тобто варениками) і голубцями, а також численними фольклорними фестивалями.

2. Для багатьох поняття етнічності пов'язане з історією родини. Тому “етнічне” для них – поняття суто персональне і інтимне. Водночас дуже мала кількість людей переймається тим, щоб їхні діти зберігали свою етнічність, а ще менша частина докладають до цього зусиль. Щодо Канади можна сказати, що в цій країні зараз бум “генеалогічних досліджень”, які ведуть не дослідники, а звичайні люди про себе, намагаючись відтворити своє генеалогічне дерево. Дослідження історії своєї родини виробляє в канадцях, навіть у асимільованих, якесь ностальгічне ставлення до своєї ідентичності: це щось світле і приємне, однак назавжди втрачене.

3. Етнічні ідентичності не закріплені (не “заякорені”) в сильних етнічних структурах. Ці структури існують, однак слабнуть під впливом асиміляції. Оце положення ніяк не стосується громадського життя українців Канади, яке надзвичайно потужне, в порівнянні з іншими етнічними спільнотами.

Треба визнати, що ці висновки були актуальні щодо 80-х – початку 90-х років у США і зберегли свою актуальність і досі. Хоча з того часу багато чого змінилося. Події 9/11* викликали в житті американців різні етнічні фобії. Звичайно, передусім це стосується, ісламського населення, однак автоматично підозріливість поширюється на все, що може мати якийсь зв'язок зі словом “етнічне”.

Відзначивши останній проект – побудований на матеріалах опитування – як надзвичайно корисний у плані дослідження етнічності та ідентичності, треба зазначити, що ще більш потужний проект було здійснено в Канаді, на кафедрі українського фольклору університету Альберти (Едмонтон). Він носив назву *Local Culture and Diversity on the Prairies* (найкращим перекладом – недослівним – може бути “Локальні культури та їхня різноманітність у Преріях”). Протягом 2003 – 2005 рр. було записано 2360 інтерв'ю від мешканців так званих “прерійських” провінцій Канади, від представників різних етнічних груп (в проекті, як було зазначено вище, вживається термін “communities” (громади, спільноти), а саме: канадців українського, французького, ірландського, німецького походження. Серед завдань, які ставили перед собою учасники проекту, було з'ясувати співвідносність понять “етнічна і канадська ідентичності”, процесів етнічної ідентифікації і канадизації³². “Етнічна ідентичність” визначається дуже широко, в цьому проекті вона означає зв'язок з певною етно-культурною суб-групою в межах прерійського населення. Термін “етнічна група” вживається у Канаді більше у зв'язку з українськими та німецькими громадами, аніж з англійськими і французькими. Однак для нас було важливо, щоб ім(мігранти), незалежно від походження, були свідомі своєї культурної своєрідності навіть беручи до уваги, що вони були народжені в Канаді”³³.

Проект виявив досить непросту річ: різні робочі групи (українська, німецька, французька, англійська – відповідно до походження досліджуваної громади), мали різні критерії того, що підпадало під поняття “етнічність”. Наприклад, у випадку з франко-канадцями, то там незаперечний був лінгвістичний принцип: тобто чи людина франкофон чи ні. Щодо канадо-українців та німців лінгвістичний принцип також грав свою роль, проте не в такій мірі, як у попередній групі, хоча більше значення тут мали такі чинники, як релігія, традиція, чи місце походження³⁴. Найскладнішою в цьому плані було визначення “англійської етнічності”³⁵. Врешті решт головним стало їхня власна думка щодо приналежності до тієї чи іншої етнічної спільноти³⁶, тобто практично суб'єктивний чинник.

Працюючи з цим проектом, автору цієї статті доводилося не раз ловити себе на тому, що в інтерв'ю представників 1 і 2 хвили еміграції, питання ідентичності для респондентів є не прос-

* Мається на увазі терористичний акт 9 вересня, який отримав символічну назву 9/11.

то болючим, а травматичним. Те ж саме можна простежити у роздумах канадських дослідників і письменників українського походження щодо власної ідентичності.

Любомир Луцук, професор історії Військового коледжу в Кінгстоні, народився в родині емігрантів-“діпістів”*, і тому – пише він, щоб відповісти на питання “Хто я є?”, треба взяти до уваги не лише походження, релігію, мову, цінності, історію і звичаї, яких дотримувалися його батьки, але й той факт, що в його родині постійно культивувалася думка про те, що місце, де вони живуть, це не є те місце, де українці повинні бути. “Ці координати моєї ідентичності відрізняли і відділяли мене від більшості моїх друзів у дитинстві, це давало розуміння того, що моє існування поміж іншими завжди буде проблематичним і конфліктним”³⁷.

Письменниця і феміністка Мирна Костах – нащадок першої емігрантської хвилі українців, відома своїми радикальними поглядами на ідентичність (не лише етнічну, а й гендерну і політичну), дає свою версію того, “що значить бути українцем в Канаді?”. Це значить вести той спосіб життя, яким жили її дід, баба і навіть батьки: ходити до мовних класів в бейсменті** церкви, відвідувати молодіжну організацію при церкві. Це значить вчитися танцювати і співати, розмальовувати яйця за зразками і робити голубці. І також це означало мати українського “бойфренда”³⁸. Письменниця цими словами якнайкраще проілюструвала тезу про символічну етнічність. Травматичність ситуації бути українцем в Канаді (до проголошення державної політики полікультурності) виявляється в наступних твердженнях письменниці: термін “канадець” – це витвір онтарійсько-квебекської спільноти, англофонів, “уаспів”, а також франкофонів Квебеку. (“Уасп” – WASP – white anglo-saxon person – біла особа англо-саксонського походження в Канаді – сленговий термін який вживався емігрантами щодо англо-саксів з відверто культурно-расистськими поглядами. – М.Г.). Тобто англофони, уаспи, на думку М.Костах, не мають нічого спільного з етнічністю. Коли їй закидали, що англоканадці є такою самою етнічністю, як і інші, вона наполягала на своєму: етнічність – самоусвідомлена ідентичність. “Англо-” і “етнічний” – це така сама протилежність, як і “етнічність і уаспність”³⁹.

Доктор Р.Онуфрійчук з університету Фрезера (Брітіш Колумбія) співвідносить етнічність з етнічною громадою, яка може виступати водночас гнобителем, стадом і тягарем, що блокує соціальну мобільність. Життя в громаді може продовжуватися безкінечно довго як дисонанс до основного дискурсу і його норм⁴⁰. Для нього – бути “етнічним” означає бути приналежним до певної групи, громади, життя якої сфокусоване на спільній історії, культурі, історичній пам’яті. Етнічність існує тільки тому, що її заявлено як спільну культуру, історію, спільне походження і спільну справу великої групи⁴¹. На його думку, етнічність, етнос – це насправді лише мікроморфологічний момент з точки зору геополітичної історії. Р.Онуфрійчук не приховує, що поділяє твердження Б.Андерсона про те, що етнічні групи, нації – ніщо інше, як уявні (уявлені, уявлені) утворення⁴².

Ці погляди по суті презентують розуміння “української ідентичності” і “етнічності” в Канаді “зсередини”. Як бачимо, відмінністю канадських досліджень від американських, є яскраво виражений прикладний характер. І майже в кожному цитованому випадку є натяки на те, що часто представники етнічних груп в Канаді є носіями “подвійної ідентичності”, але це є темою для окремого дослідження.

На основі викладеного можна прийти до наступних висновків. Терміни “етнічність” та “ідентичність” виникли і, відповідно, є доцільними щодо націй, сформованих внаслідок колонізації аборигенного (місцевого) населення, а також великої кількості емігрантів. Доцільності і потреби заміни ними старих термінів, наприклад, “етнос” щодо української ситуації, як це пропонують деякі джерела, немає. Хоча це не виключає їх вживання в окремих відповідних контекстах, зокрема щодо теми самоідентифікації.

У США і Канаді існують різні підходи до трактування “ідентичності” й “етнічності”. Якщо американська наука сильна теоретичними розробками, то Канада може пишатися практичною імплементацією ідеалів полікультурності в життя.

* “Діпісти” – термін, який вживається в українській діаспорі щодо позначення емігрантів, які прибули в нову країну після другої світової війни; творене від “displaced persons” (DP) – люди, позбавленні пісця проживання.

** Бейсмент (basement) – нижній поверх в канадських будинках, як правило наполовину занурений в землю.

На даному етапі розвитку етнології існує потреба відійти від теоретизувань на теми етнічності. Світ змінився настільки, що старі теорії просто “не працюють”. Задля створення нових потрібні ретельні польові дослідження.

- ¹ Сміт Е. Національна ідентичність / Пер. з англійської П.Таращука. – К., 1994. – 380 с.
- ² Примордіалізм – *Primordialism* – ранні, перші теорії в гуманітарних науках.
- ³ Сміт Е. Національна ідентичність / Пер. з англійської П.Таращука. – К., 1994. – С. 23.
- ⁴ Devereux G. Ethnic Identity: Its Logical Foundations and its Disfunctions // *Theories of Ethnicity: A Classical Reader/ Ed. By Werner Sollors.* – New York: New York University Press, 1996. – С. 385–413 (Книга “Теорії етнічності: класична хрестоматія” є по суті збіркою праць американських дослідників на тему етнічності та ідентичності, починаючи від 1900 року аж до початку 90-х рр. XX ст.).
- ⁵ Див., зокрема, Gleason Ph. Identifying Identity: A Semantic Hisiry // *Theories of Ethnicity...* – P. 460 – 487.
- ⁶ Його пов’язують з появою двох книг двох співавторів – У.Лойда Ворнера і Пола Лунта у 1941 – 1942 рр. “Соціальне життя сучасного суспільства” і “Система статусів сучасного суспільства”. – Див.: Sollors W. Foreword: *Theories of American Ethnicity// Theories of Ethnicity...* – P. X.
- ⁷ *Comparative Ethnic Relations.* – Chicago: University of Chicago Press, 1970. – P. 12.
- ⁸ Weber M. *Economy and Society/ Eds. Guenther Wittich.* – Vol.2. – Berkley: University of California Press, 1978. – P. 389.
- ⁹ Cohen A. *The Lesson of Ethnicity // Theories of Ethnicity...* – P. 370.
- ¹⁰ Там само. – P. 370.
- ¹¹ Luciuk L. *Searching for place: Ukrainian Displaces Persons, Canada, and the Migration of Memory: Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press.* – 2001. – С. XVII.
- ¹² Wanner C. *Burden of Dreams: History and Identity in Post-Soviet Ukraine.* – Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 1998. – P. 10 – 15
- ¹³ Kontos A. *Memories of Itaca // Ethnicity in a technological age: Ed. by Ian.H.Agnus (A collection of essays based on May 1986 symposium held at Peter Robinson College, Trent University, Peterbourh, Ontario).* – Edmonton, 1988. – P.87–105.
- ¹⁴ Alba R.D. *Ethnic Identity: The Transformation of White America.* – New Haven and London: Yale University Press, 1990. – P. 1.
- ¹⁵ Там само.
- ¹⁶ <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Multiculturalism>
- ¹⁷ Chesnutt Ch.W. *The Future American // Theories of Ethnicity....* – P. 17 – 33.
- ¹⁸ Kalen H.M. *Democracy versus the Melting-Pot // Там само.* – P. 92.
- ¹⁹ Onufrijchuk R. *Post-modern or Perednovok: Deconstrycing Ethnicity // Ethnicity in a technological age...* – P. 5.
- ²⁰ Там само. – P. 3.
- ²¹ Андерсон Б. Уявлені спільноти: міркування щодо походження й поширення націоналізму – К., 2001. Цит. за: <http://litopys.org.ua/anders/and.htm>
- ²² Hansen M. L. *The problem of the third generation immigrant.* – Rock Island: Augustana Historical Society, 1938.
- ²³ Mead M. *We Are All Third Generation // Theories of Ethnicity...* – P. 216 – 231.
- ²⁴ Nahirny V., Fishman J. *American Immigrant Groups: Ethnic Identification and the Problem of Generations // Там само.* – P. 266 – 281.
- ²⁵ Див. витяг з його роботи “Childhood and Society”, опублікований у збірці досліджень на тему етнічності “Theories of Ethnicity... – P. 232 – 265.
- ²⁶ Ericson E. *Identity and the life cycle.* – New York: N.N.Norton. – 1980.
- ²⁷ Rosenberg, M. *Conceiving the self.* – New York: Basic books, 1979; Tajfel H. *Human groups and social categories.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1981. – P. 62
- ²⁸ Ganz H. *Symbolic ethnicity: The future of ethnic groups and cultures in America //Ethnic and Racial Studies.* – 2(January), 1979. – P. 1 – 20.
- ²⁹ *Creative Ethnicity: Symbols and Strategies of Contemporary Ethnic Life/ Ed. By Stephen Stern an John Allan Cicala.* – Logan (Utah): Utah State University Press, 1991.
- ³⁰ Там само. – P. 9.

- ³¹ Alba R.D. Ethnic Identity: The Transformation of White America. – P. 297.
- ³² Local Culture and Diversity on the Prairies. A Project Report / Ed. A.Nahachewsky. – Edmonton: Firends of the Ukrainian Folklore Centre, 2005. – P. 3.
- ³³ Там само.
- ³⁴ Там само. – P. 25 – 26.
- ³⁵ Там само. – P. 42.
- ³⁶ Там само. – P. 26.
- ³⁷ Luciuk L. Searching for place... – С. IX.
- ³⁸ Kostash M. Domination and Exclusion: Notes of a Resident Alien // Ethnicity in a technological age... – P. 59.
- ³⁹ Там само. – P. 57 – 58.
- ⁴⁰ Onufrijchuk R. Post-modern or Perednovok... – С. 12.
- ⁴¹ Там само. – P. 4 – 5.
- ⁴² Там само. – P. 9.

В статье анализируются термины и понятия “этничность”, “идентичность”, “этническая идентичность” в том значении, в котором они употребляются в североамериканской науке и их соответствия в украинской науке.

Ключевые слова: этничность, идентичность, национальные меньшины, зарубежная этнология, диаспора.

The article is deals with the essential issue of matching terminology between North-American and Ukrainian scholarship. Two terms – “identity” and “ethnicity” have been analyzed. The author gives a theoretical and practical background of these two terms, based on USA and Canadian research experience since the beginning of 20th century till our days.

Key words: ethnic groups, identity, ethnicity, diaspora.